

Sosiaali- ja terveysministeriö
Diaarinumero VN/25888/2024

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto sosiaalihuoltolain, vanhuspalvelulain ja asiakasmaksulain muuttamisesta sosiaali- ja terveysministeriölle

Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) kiittää sosiaali- ja terveysministeriötä mahdollisuudesta lausua luonnoksesta liittyen sosiaalihuoltolain, vanhuspalvelulain ja asiakasmaksulain muuttamisesta.

Eesitysluonnoksen keskeiset ehdotukset

Eesitysluonnoksessa ehdotetaan sosiaalihuoltolakia muutettavan siten, että teknologisten ratkaisujen käyttö sosiaalihuollon palveluissa mahdollistetaan sekä teknisen valvonnan mahdollistamista toimintayksiköissä. Lisäksi myös vanhuspalvelulakiin ja asiakasmaksulakiin ehdotetaan muutoksia.

Lastensuojelun Keskusliiton lausunto

Teknologisten ratkaisujen käyttöönottamisesta

Lastensuojelun Keskusliitto (LSKL) näkee tärkeänä, että teknologian käytöstä sosiaalihuollon palveluissa säädetään. LSKL ei kuitenkaan kannata säätämistä nyt ehdotetulla tavalla, joka on monin tavoin ongelmallinen erityisesti palveluita tarvitsevien lasten näkökulmasta. Luonnosesitys on valmisteltu ikääntyneiden palveluiden näkökulmasta, vaikka nyt annettu esitys kattaa muutkin sosiaalihuollon palvelut. Lasten ja perheiden tarpeet ovat hyvin erilaisia kuin ikääntyneiden tarpeet, minkä vuoksi LSKL katsoo, että esitys tulisi rajata koskemaan vain ikääntyneitä tai vaihtoehtoisesti esityksen jatkovalmistelussa tulee kiinnittää erityistä huomiota myös muiden ryhmien tarpeiden kartoittamiseen.

Lisäksi LSKL ehdottaa, että teknologisten ratkaisujen käyttöönotossa sosiaalihuollossa käytäisiin ensi sijassa avointa keskustelua ja koostettaisiin yhteistä kansallista strategiaa, jossa tarkasteltaisiin myös muiden sosiaalihuoltoon linkittyvien erityislakien, kuten vammaispalvelulain ja lastensuojelulain, osuutta kokonaisuuteen. Luonnosesitys jättää myös epäselväksi, mikä sen suhde EU:n tekoälylainsäädäntöön on.

LSKL pitää erityisen huolestuttavana sitä, että lapsivaikutusten arviointia ei luonnosesityksessä ole tehty, vaikka sääntelyn on tarkoitus koskea myös lasten ja perheiden palveluita. Luonnosesityksessä myös mainitaan, että tutkittua tietoa teknologian käytöstä lastensuojelussa tai vammaispalveluissa ei ole. Tähän vedoten LSKL pitää hämmäntävänä, että esitys koskee koko sosiaalihuoltoa ja erityisesti erittäin

haavoittuvassa asemassa olevia asiakasryhmiä, kuten lapsia ja nuoria. Miten varmistetaan, että näiden asiakasryhmien palveluiden saatavuus, saavutettavuus, inhimillisyys ja asiakasturvallisuus varmistetaan myös jatkossa? Ehdotetun 47 §:n 2 momentin 3 kohdassa edellytettäisiin, että teknologisen ratkaisun käytössä ja käyttöönotossa on huolehdittava muun muassa siitä, ettei se vaaranna asiakasturvallisuutta. Tätä kohtaa ei kuitenkaan avata ehdotuksen säännöskohtaisissa perusteluissa lasten ja perheiden palvelujen järjestämisen ja toteuttamisen osalta erikseen.

LSKL vaatii lapsivaikutusten arvioinnin ja laaja-alaisen eettisen pohdinnan tekemistä suhteessa ehdotuksiin ensi sijassa.

LSKL muistuttaa, että teknologisten ratkaisujen hyödyntäminen osana sosiaalihuollon palveluita tulee nähdä ensisijaisesti investointina, eikä säästötoimenpiteenä. Esityksessä mainitaan, että työprosessien, muun muassa ammattilaisten osaaminen ja koulutus, tulee varmistaa teknologisten ratkaisujen käyttöönotossa. Koulutuksen ja osaamisen varmistaminen vaatii myös hyvinvointialueiden taloudellista panostusta ja tässä taloudellisessa tilanteessa tämä asettaa hyvinvointialueiden ammattilaiset ja sitä kautta asiakkaat hyvin erilaiseen asemaan.

Esitys jättää myös epäselväksi, mitä teknologioilla itseasiassa edes tarkoitetaan. Esimerkkeinä annetaan turvarannekkeet, hoivakamerat, älymatot, kaatumisanturit, liiketunnistimet, lääkeannostelijat, mutta teknologinen ratkaisu pitää sisällään myös etätapaamiset. Huomioiko esitys myös esimerkiksi asiakastietojärjestelmien yhdenmukaistamisen hyvinvointialueilla vai tarkoitetaanko esityksessä vain asiakkaiden kasvokkaisen kohtaamisen siirtämistä digitaalisille alustoille? Näiden ehdotettujen ratkaisujen laajuuden takia on tärkeää arvioida esityksen vaikutukset lapsen oikeuksiin ja esittää vielä tarkemmat perustelut teknologisten ratkaisujen käytölle lasten ja lapsiperheiden osalta.

Teknisestä valvonnasta sosiaalihuollon toimipisteissä

Lastensuojelun Keskusliiton näkemys on, että kameravalvonnalla ei tule korvata henkilökuntaa. Lisäksi LSKL pitää ehdotusta ongelmallisena lapsen yksityiselämän suojan kannalta (LOS artikla 16). Lapsen oikeuksien komitean mukaan lapsen yksityisyyteen puututtaessa tulee tarkoituksen olla lainmukainen, tietojen minimoinnin periaatetta on noudatettava, sen on oltava oikeasuhtaista ja suunniteltu lapsen edun mukaiseksi (yleiskommentti nro 25 kohta 69). Lapsen yksityisyydensuojan merkitys kasvaa nuoruusiässä ja komitea on ilmaissut huolensa yksityisyydensuojan loukkauksista liittyen nuorten tiloihin ja tavaroihin laitoksissa (yleiskommentti nro 20 kohta 46).

LSKL katsoo, että jos teknistä valvonnan käyttäminen sosiaalihuollon toimintayksiköiden yhteisissä tiloissa halutaan tehdä mahdolliseksi, tulee siitä säätää tarkkaan lailla. LSKL painottaa, että tällaisessa tilanteessa tulee tarkkaan arvioida säädöksen vaikutukset perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta, ja erityisesti lasten oikeuksien näkökulmasta. Lisäksi tulee määritellä, miten ja missä tilanteissa tekninen valvonta sosiaalihuollon toimintayksikön yhteisissä tiloissa olisi ylipäättään tarpeellista ja mahdollista.

Asiakkaan suostumuksen pyytämisestä

Luonnosesityksen osuus koskien suostumusta (luku 2.6) on hyvin epäselvä. Jos asiakkaan tulee olla tietoinen teknologisen ratkaisun käytöstä, osata tarpeen mukaan käyttää sitä ja saada tarpeen mukaan ohjausta ja neuvontaa sen käytössä, miksi pelkkä mielipiteen huomioiminen on riittävä, vaikka samalla esitys painottaa ns. informed consent -menettelyä sosiaalihuollon palvelutarpeen arvioinnissa? Tämän vuoksi LSKL kannattaa suostumusmenettelyn käyttöönottoa.

LSKL:n näkökulmasta huolena on, että 39 §:ään ehdotettu momentti ohjaa lähtökohtaisesti toimintaa siihen suuntaan, että asiakkaan palvelutarpeisiin vastataan teknologisilla ratkaisuilla. Erityisesti lasten ja nuorten osalta esitys on erittäin epäselvä, eikä se ota kantaa esimerkiksi siihen, minkä ikäinen lapsi on kehitystasoltaan kykenevä käyttämään digipalveluja ja kuka arvion ylipäätään tästä tekee.

Ehdotettu uusi momentti ei myöskään ole selkeä siitä, että jos palvelutarpeenarvioinnissa otetaan kantaa etäpalveluihin, niin millä ammatillisella osaamisella arvio tehdään? Tarkoittaako se, että koko asiakkaan palvelu voidaan tuottaa tai toteuttaa etänä? LSKL kehottaa huomioimaan erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen artikkelit 3 (lapsen etu) ja 12 (lapsen näkemysten kunnioittaminen).

LSKL muistuttaa, että säännöksessä tulee selkeästi ilmaista, että asiaa voidaan arvioida, mutta lähtökohta palveluiden järjestämisen tapa tulee aina olla lapsen edun ja asiakkaan edun mukainen. Kyse on siis ”soveltuvin osin” teknologisilla ratkaisuilla asiakkaan palvelutarpeisiin vastaamisesta. Lasten osalta 39 §:ään ehdotettu 3 momentti perusteluineen jää epäselväksi.

Teknologian käytön arvioinnista asiakasprosessissa ja teknologiainvestoinneista

LSKL pitää lähtökohtaisesti tärkeänä, että mikäli teknologiaa hyödynnetään, sen päättämistä ja käyttöä on tärkeää käsitellä asiakasprosessissa ja varmistaa kaikkien osapuolien ymmärrys ja tietämys teknologian vaikutuksista palveluun.

LSKL painottaa, että teknologia ei voi säästötoimenpiteenä korvata kasvokkaisia palveluita eikä esimerkiksi lasten osalta aikuisen läsnäoloa. Lasten osalta teknologisten ratkaisujen käytön tulee olla lapsen edun näkökulmasta perusteltua.

LSKL:n näkemyksen mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja tulee kehittää asiakkaiden tarpeiden ja etujen pohjalta, kaikenlaiset asiakasryhmät ja ikäryhmät huomioiden. Teknologiateollisuuden ja yksityisten yritysten voitontavoittelu ei saa koskaan määrittää palveluiden kehittämistä, eikä säästönäkökulma mennä asiakkaiden tarpeiden edelle.

Loppupäätelmät

Kokonaisuudessaan esitys jättää paljon avoimia kysymyksiä. Esitystä on tehty teknologia-ajattelu edellä ja erityisesti se jättää varjoon haavoittuvassa asemassa olevat ihmisryhmät, kuten lapset ja nuoret sekä vammaiset henkilöt.

LSKL on hämmästynyt siitä, että esitysluonnosta on valmisteltu vain ikäihmisten näkökulmasta, vaikka nyt esityksessä teknologiset ratkaisut on laajennettu koskemaan myös kaikkia ihmisryhmien sosiaalipalvelujen toteuttamisessa.

Mikäli etäpalveluita lähdetään sosiaalihuollossa toteuttamaan, on huomioitava aina myös lapsen oikeusturvan toteutumisen valvonta ja yksityisyyden suojan toteutuminen. Esimerkiksi ketkä kaikki ovat paikalla samassa tilassa silloin kun lapsi puhuu tai miten toimitaan tilanteissa, joissa vanhempaa on tarvetta tavata ilman toista vanhempaa. Sama koskee myös aikuisten palveluita ja niissä toteutuvaa yksityisyyden suojaa, mikäli hänellä on alaikäisiä lapsia. LSKL muistuttaa vielä, että yksityisyyden suojaa vaarantavia toimia täytyy rajoittaa tiukasti laillisuus-, välttämättömyys- ja suhteellisuusperiaatteiden mukaan (yleiskommentti nro 25 kohta 70).